

Hatodik díjazott

BÖSZÖRMÉNYI GÉZA és GYARMATHY LÍVIA

igazságfeltáró filmművészete

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Kedves és szeretve tisztelt Gyarmathy Lívia és kedves és szeretve tisztelt Böszörményi Géza!

Lehet, hogy rendhagyó e megszólítás egy ünnepi méltatás élén. De hát mi mást mondhatnék, mikor egy nekem kedves emberpárról kell szólnom, és nem csak személyes okokból?

1969-ben, amikor bemutatták Gyarmathy Lívia első játékfilmjét, az *Ismeri a szandi-mandit?*, amelynek írója a férje, Böszörményi Géza volt, s amit két évre rá az ő első játékfilmje, a *Madárkák* követett, a magyar, vagy mondjuk inkább így: a háború utáni "szocialista" magyar filmgyártásban addig ismeretlen szellemiségű alkotók hódították meg a nézők szívét. Mégpedig azzal, hogy kedves filmeket csináltak, olyan filmeket, amelyeknek láthatóan, érezhetően szerették, együttérzéssel figyelték hőseit. Nem akármilyen szeretettel. Mondhatnánk, keresztényi szeretettel és hazaszeretettel, hiszen ma a közös életút és alkotói pálya ismeretében immár tudatos alkotói program megvalósításának látszik az együtt munkálkodás eredménye, a remélhetőleg még nem lezárt életmű. Az első filmjeiktől kezdődően felváltva írják és rendezik dokumentum- és játékfilmjeiket - az előbbieket szinte mindig az utóbbiak előtanulmányaként -, és mindig a közelmúlt és az akkori jelen veszteseiről: a magányosokról, a kiszolgáltatottakról, a lumpensorsba kényszerítettekről, a hatalom által meghurcoltakról; filmről filmre feszegetve a cenzúra, a tiltás határait mondják ki az igazságot. Ily módon próbálva elégtételt, de legalább vigaszt nyújtani nekik.

A szerzőpáros filmjeiben ábrázolt tragikus magyar közelmúlt szimbóluma egy helységnév, mely kimondva épp nem kedvesen, hanem reccsenve, recsegve hangzik. Recsk ez, amelynek internálótáboráról Lívia és Géza öt filmet készített. Először Lívia 1986-ban csinált egy video-riportot az internálótábor ÁVH-s őreivel, majd Géza még ugyanabban az évben leforgatta *Laura* című filmjét, amelynek részbeni témája Recsk, sőt statisztaként a filmben két ór is szerepel. Ezt követte - még a rendszerváltozás előtt - a volt recski rabról, *Faludy György, költőről* készített portréfilm (ideális és szeretni való riportalanya, társ az örök derűben: ő maga recski emlékeit *Pokolbéli víg napjaim* című önéletrajzi visszaemlékezéseiben írta meg), majd a *Recsk* című dokumentumfilm következett. A ciklust a recski fogoly, Michnay Gyula kalandos szökésének emléket állító játékfilmjük, *A szökés* zárja. E szörnyű témát is szeretettel dolgozzák fel filmjeikben. Szeretjük az áldozatokat, természetesen, de a másik oldalt sem gyűlölettel, hanem sina ire et studio, harag és részrehajlás nélkül ábrázolják.

Tudom, hogy a *Magyar Örökség-díj* kitüntető cím elnyeréséhez e filmek szolgáltatták elsősorban az alapot. Hadd idézzek a díj 1995-ben kelt alapítóleveléből:

"Tapasztalatunk szerint az utolsó ötven év magyar történelme és benne társadalmi-tudományos-kulturális múltunk igaztalan, torz módon jelenik meg a közvélemény előtt. Szükséges tehát, hogy megnevezzük azokat a felemelő tényeket, erőforrásokat, építő személyiségeket, melyek (akik) kiegyenlítik a hamis arányokat."

Mint ilyen személyiségeket nevezzük meg hát a két ünnepeltet, Gyarmathy Líviát és Bereményi Gézá, akik filmjeikkel, különösképpen pedig a fent említett, részben még a

rendszerváltozás előtt készült három művel érdemelték ki e kitüntetést, hiszen a közvéleményt rendre szembesítették közelmúltunk és akkori jelenünk tragikus valóságával. Ami igazságfeltáró filmjeiket katartikus élménnyé teszi, az a személyes sors és a tragikus magyar történelem elválaszthatatlan összefonódása esetükben. Tudni vélem, hogy eredeti foglalkozásukban mint vegyészek ismerkedtek meg és házasodtak össze. De innét, az életmű magasából nézvést biztos vagyok benne, hogy erős elhatározással döntöttek úgy, hogy pályát módosítanak, mert filmesként tudják megtenni azt, amiről úgy gondolták, hogy tenniük kell.

Életrajzi ismertetés helyett álljon itt egy részlet abból az előszóból, amit Géza írt a *Recsk* film elkészülte után 1990-ben megjelent, azonos című dokumentum kötetéhez:

"1948 májusában két nyomozó jelent meg albérleti szobámban azzal a megbízatással, hogy az Andrassy út 60-ba kísérjenek. Viccelődve mentem velük. Harmadéves egyetemi hallgató voltam, politikával nem foglalkoztam, időm se volt rá. Délelőtt fizikát, kémiát tanultam, délután zeneszerzést. Nem tudtam ugyanis eldönteni, hogy híres tudós vagy inkább neves operaszerző legyek. A kihallgatás 10 percig tartott. Megkérdezték, ismerem-e Fejes Gézát. Igen ismerem, osztálytársak voltunk - válaszoltam -, két éve találkoztam vele utoljára... Ezt jegyzőkönyvbe vették, és én aláírtam. Többször nem hallgattak ki. Internáltak, mint kémet és összeesküvőt. Közel öt és fél évet ültem, ebből kilenc hónapot - fegyelmi büntetésként - magánzárkában. Az utolsó három évet a recski kényszermunka-tárborban töltöttem, két évet büntetőbrigádban. 1953 őszén szabadultam. Azóta sem tudtam meg, kivel esküdtem össze, melyik hatalom részére kémkedtem és hogyan."

És íme az előszó utolsó mondata: "Ezt a munkát azért állítottam össze, mert bízom abban, hogy az ember képes tanulni saját történelméből."

Úgy legyen! De ha egy mód van rá, ha Isten is úgy akarja, változzék meg ez a magyar történelem! Vannak jó előjelek. És kedvesek. Mint Gyarmathy Livia 2000-ben készült, az egész világot meghódító bűbajos rövidfilmje, *A mi golyánk*. Hát igen, miért lenne a művészet szükséges feltétele és témája a meghurcoltatás, megaláztatás, szenvedés és nyomor? Szerencsésebb sorsú nemzetek alkotóinak életműve tanúsítja, hogy bizony nem szükséges.

De a művész kötelessége, hogy az igazságot képviselje, és mivel a Gyarmathy-Böszörményi szerzőpáros mindig az igazságot képviselte, *A mi golyánk* láttán bízhatunk a jövőben. Legyen még bennük erő forgatni sok ilyen kedves filmet!

Jankovics Marcell

filmrendező, művelődéstörténész, könyvillusztrátor

Életrajz

Gyarmathy Livia (*1932. január 8. Budapest) filmrendező. Az ELTE Természettudományi Karán vegyész diplomát szerez, majd elvégzi a Színház-és Filmművészeti Főiskolát (1964). A Kispesti Textilgyárban vegyész-mérnök, 1964-től a MAFILM rendezője. Az Európai Filmakadémia tagja. Kitüntetései: SZOT-díj (1974), Balázs Béla-díj (1978), Karlovy Vary CIDALC-díj (1980), különdíj (1986), a filmszemle díja (1985, 1991, 1999), érdemes művész (1987), a filmszemle fődíja (1989), Félix-díj (1989), kiváló művész (1990), Nagy Imre-díj (1990), a Magyar Művészetért Alapítvány díja (1991), Egon Erwin Kisch-díj (1995), az isztambuli fesztivál legjobb rendezés díja (1998), megosztott Kossuth-díj (2000), Európa Filmdíj (2000), Millenniumi Díj (2001). Fontosabb művei: *Isméri a szandi-mandit?* (1969), *Madárkák* (1971, társ-forgatókönyvíró), *Álljon meg a menet!* (1973), *Minden szerdán* (1979), *Koportos* (1979), *Egy kicsit én, egy kicsit te* (1984), *Vakvilágban* (1986), *A család gyönyöre* (1992), *Szökés* (1996), dokumentum filmek: *58 másodperc* (1964), *Üzenet* (1968), *Tisztelt cím* (1972), *Magányosok klubja* (1976), *Kilencedik emelet* (1977), *Együttélés* (1982), *Faludy György, költő* (1987, Böszörményi-N. Gézával), *Recsk 1950-53* (1988, Böszörményi-N. Gézával), *Hol zsarnokság van* (1990), *A lépcső* (1994), *A mi golyánk* (1997-98).

Böszörményi-N. Géza (*1924. június 2. Debrecen) filmrendező, forgatókönyvíró. Az ELTE-n vegyész diplomát szerez (1956), 1956-64 között vegyészmérnökként dolgozik. 1964-ben beiratkozik a Színház- és Filmművészeti Főiskola rendezői szakára, ahol Herskó János tanítványa lesz... 1968-ban végéz. 1968-tól a MAFILM rendezője. Kitüntetései: A filmkritikusok díja (1972, 1983), SZOT-díj (1974), a filmszemle díja (1982,1997), Balázs Béla-díj (1986), a filmszemle fődíja (1989), Európa-díj (1989), érdemes művész (1990), Nagy Imre-díj (1990), a Magyar Művészetért Alapítvány díja (1991), a filmszemle életmű díja (1999), megosztott Kossuth-díj (2000). Fontosabb művei: *Ismeri a szandi-mandit?* (1969, író, színész), *Érik a fény* (1970, színész), *Madárkák* (1971, író is), *Álljon meg a menet!* (1973, író, Gyarmathy Líviával), *Autó* (1974, író is), *Az utolsó táncstanár* (1983, NSZK tv író), *Szívzúr* (1981, író is, Balázs Józseffel), *Együttélés* (1983, magyar-NSZK, író, dokumentumfilm), *Egy kicsit én, egy kicsit te* (1984, író, Kardos Csabával), *Laura* (1986, író is), *Faludy György, költő* (1987, dokumentumfilm, Gyarmathy Líviával), *Recsk 1950-53* (1988, dokumentumfilm, Gyarmathy Líviával), *Hungarian Dracula* (1988, tv), *A család gyönyöre* (1992, író, Gyarmathy Líviával), *Vörös Colibri* (1995, társ-író, színész), *Szökés* (1996, író).